

THE POETICS OF THE DIARY

Ioana Bud

Assist., PhD., Tehnical University of Cluj-Napoca North University Center of Baia Mare

Abstract: Considered by Eugen Simion a „kind of drawer”, which many practice, but few admit it in the space of literature, the journal is a possible form of creation. The journal is a species of the autobiographical genre that contains daily records of someone about certain events: military operations, an expedition, a voyage by sea. As a literary genre, the journal is at the border with the other genres of biography (autobiography, memoirs). We propose to identify common elements with these, but also those similarities that place the intimate journal on the border with literature.

Keywords: diary, intimate, diarist, autobiographical, poetic genre.

„Un jurnal este și el o carte ca oricare alta.
Și personajul din el este tot atât de fictiv
ca și Grandet din romanul lui Balzac;
dar trebuie înțeleasă convenția[...]"
(Radu Petrescu)

Considerat de Eugen Simion¹ un „gen de sertar”, pe care mulți îl practică, dar puțini îl recunosc în spațiul literaturii, jurnalul este: „o formă posibilă de creație, operă a tăcerii, a singurătății și a izolării, fiică a melancoliei”.

Din punct de vedere etimologic, termenul de jurnal provine din franceza veche *journal*, care marchează ritmicitatea zilnică și care, la rândul său, descinde din latinescul târziu *diurnalis*. Cuvântul *jurnal* are exact aceeași rădăcină și provine din latinescul *diurnus* = *al zilei, de-a lungul zilei*. Nu întâmplător, conceptul este utilizat și în presă, unde jurnalul se referă la o publicație cotidiană, ce informează cititorii despre tot ceea ce se întâmplă în fiecare zi.

În limba engleză, *diary*, etimonul latinesc este mult mai vizibil, având un ascendent în latinescul *diarum* (porție zilnică), derivate din *diaria*, pluralul lui *dies*, *zi*. În limba română, termenul păstrează o legătură cu *jour*. De asemenea, termenul circulă în paralel cu un barbarism, **diarist**, calchiat din limba franceză și folosit, între alții, și de Eugen Simion. Probabil acest termen se va extinde și va deveni un termen generic pentru autorul de jurnale.

În sens larg, jurnalul este o scriere ce cuprinde notații periodice ale întâmplărilor din viața unei persoane, a preocupărilor sale, reflecțiile acesteia asupra unor evenimente, asupra activității depuse de-a lungul vremii etc. Jurnalul este o specie a genului autobiografic, ce conține însemnări zilnice ale cuiva, despre anumite evenimente: operațiuni militare, ale unei expediții, ale unei călătorii pe mare (jurnal de bord). Am selectat câteva definiții ale acestui gen, date de unii critici români. Eugen Lovinescu, într-un interviu din 1937, în „Adevărul literar și artistic” definea jurnalul ca „o aruncătură de peniță, lavă izbucnită sub presiunea unei emoții, impresii nemijlocite și pasionale. Eugen Simion clasifică jurnalul ca pe o confesiune (literatură autobiografică), care poate fi de trei tipuri: tipul oratoric: *Scrierile sfântului. Augustin*; tipul dramatic, de exemplu, Cellini, tipul poetic sau problematic. Jean Jacques

¹Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I - *Există o poetică a jurnalului?*, ediția a II-a, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2005, p.7.

Rousseau spunea că: „Orice jurnal de călătorie este un extaz al eșecului și meditației”². Jurnalul este o literatură a confesiunii, sinceritatea fiindu-i caracteristică. „Dacă am avea curajul să scriem o carte cu viața noastră, cu condiția să fim absolut sinceri, am face o capodoperă”, nota Baudelaire. *Dicționarul explicativ al limbii române* notează următoarea definiție pentru jurnal: „Însemnări zilnice ale cuiva, despre anumite evenimente legate, de obicei, de viața sa”³. *Dicționarul de termeni literari*, coordonat de Alexandru Săndulescu, îl vede ca „un caiet de însemnări intime, în care cineva își ține zi de zi evidența”⁴.

Ca gen literar, jurnalul este la granița cu celelalte genuri ale biograficului (autobiografia, memoriile). Totuși există diferențe între jurnal și memorii. De exemplu, jurnalul poate începe la orice vârstă. În cazul jurnalului, nu se pleacă de la rememorarea în timp a unor incidente de viață, a unor stări sau gânduri avute cândva, ci de la înregistrarea acestora în momentul producerii lor. Firește, ne putem pune următoarea întrebare: de ce sunt scrise jurnalele? Și răspunsul e logic - jurnalele sunt scrise fie din nevoia unei clarificări interioare, fie pentru a ascunde unele complexe de inhibiții, sau pentru a se sustrage din singurătate. Este vorba de un document confesiv, fără finalitate literară, într-o primă etapă.

G. Călinescu spunea că țin, cu precădere, jurnale intime, în special adolescenții și tinerele romanțioase. Eugen Simion este și nu este de aceeași părere. Tinerii și femeile au predilecție pentru confesiune, dar sunt și persoane care țin toată viața un jurnal. De exemplu scriitorii precum: Tostoi, Gide, Eliade, Jünger, jurnalul mergând paralel cu desfășurarea vieții lor.

Jurnalul intim apare destul de târziu în literatură, la început ca gen de sertar, pentru uz propriu, apoi, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, ca formă literară minoră, dar totuși luată în seamă. Criticul literar Eugen Simion nota despre jurnal că este un gen bastard, care, „cu sau fără voia autorilor, își face drum spre salonul literaturii[...] este un barometru al evoluției moravurilor în societate devenind, totodată, un element de turbulență în lumea literelor”⁵. Roland Barthes susține că jurnalul intim este un album care, lucrat la sânge (*travaillé à mort*) poate deveni o operă. *Dicționarul de terminologie literară* remarcă faptul că: „Epoca Restaurației engleze, și mai ales romantismul, au ridicat jurnalul intim la nivelul unui gen de operă literară, îmbogățindu-i conținutul”⁶.

Genul autobiografic a debutat fără pretenția literarității. Abia în secolul XIX, voga literaturii confesive atinge apogeul, iar jurnalul intim se constituie ca „specie-pilot” a autobiograficului. Scrierea jurnalului răspunde, în primul rând, unei nevoi psihologice, o nevoie de exhibare a eului adânc, de mărturisire și confruntare cu un nevăzut alter-ego. De aceea, jurnalul va pendula mereu între auto-dezvăluire și auto-camuflare, între „self-disclosure-self-concealment”, în terminologia lui Herbert Leibowitz.

Dacă, în prealabil, jurnalul intim, memoriile, biografiile, confesiunile au fost considerate un gen literar „minor”, o continuare a romanului epistolar, cu rădăcini în cronică și jurnale de călătorie, accesibil, facil de lecturat, fără un statut precis și clar definit în domeniul beletristicii, începând cu secolul XX acesta se definește drept un gen literar de sine stătător, concomitent cu schimbarea perspectivei asupra ființei umane și a statutului social al acesteia. Paul Claudet descria diarismul drept „o debara, un haos”, iar Virginia Wolf „o supapă pentru nervi”. Scriitorul francez Roland Barthes, autor al operei *Jurnal în doliu*, teoretizând acest subiect ia în discuție motivele pentru care merită a fi scris un jurnal intim, acesta fiind „o justificare interioară”: motivul poetic, istoric, utopic, motivul îndrăgostit sau idolatru. Semioticianul nu consideră jurnalul înim o carte, ci un album: „o colecție de foi, ce se pot schimba, suprima, permuta la infinit”⁷.

² Apud Eugen Simion, *ibidem*, p. 7.

³ *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012, p. 507.

⁴ Alexandru Săndulescu, *Dicționar de termeni literari*, București, Ed. Academiei, 1976, p. 227-228.

⁵ Eugen Simion, *Genurile biograficului*, vol. II, București, Ed. Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2008, p. 382.

⁶ Emil Boldan, *Dicționar de terminologie literară*, București, Ed. Științifică, 1970, p. 188.

⁷ Eugen Simion, *Fictiunea jurnalului intim. 1. Exista o poetica a jurnalului?*, ed. cit., p.28-29.

Daca Roland Barthes pune la îndoială autenticitatea acestui tip de scriere, exegetul Eugen Simion îi combate postulatele, argumentându-și ideile cu studiile teoreticianului Gerard Genette, ajungând la concluzia că diarismul reprezintă o pagină de literatură autentică. Criticul Eugen Simion⁸, face o „clasificare” a felului în care poate fi văzut și simțit jurnalul. Astfel, el este un instrument de cunoaștere ce ajută memoria, „un barometru moral și o formă de salvare”, o cronică a unor evenimente și idei; o scriitură citită pentru ea însăși; un jurnal „travaillé a mort” pentru a deveni opera, în care autorul devine personaj trimis în lume să ducă imaginea acestuia; „personajul-lembră” creându-și un autoportret, reflectând modul în care se vede sau felul în care este văzut de către ceilalți. Este vorba despre relația autor – narator –personaj, actanți memorabili, desprinși din paginile unui jurnal și disecați pentru a descoperi esența. Nu în ultimul rând, acest tip de scriere este catalogată drept „un laborator de fraze”, pentru prozatorul care, neputând scrie, își exersează stilul în astfel de opere.

Considerat drept „o scriitură a monologului, înscrisă în spațiul îngust ce se strecoară între „Mine și Mine”⁹, o creație a celor dispuși să micșoreze cât mai mult conținutul ascuns „jurnalul intim sau autobiografia reprezintă încercări de a spune adevărul, și firește, nu adevărul în sine”¹⁰.

Scriitura intimă denotă ideea de libertate, autenticitate, individualitate și unicitate a ființei umane egocentriste. Preluând taxonomiile impuse de teoreticianul istoriei religiilor, Mircea Eliade, Eugen Simion propune stilul Leautaud, bazat pe autenticitate și spontaneitate (stil împărtășit de Stendhal) și stilul Junger, ce transcrie, prelucrează, stilizează, folosit de Flaubert. În ambele cazuri este acceptată ideea de frumos ca formă, nu doar pentru adevăr, ceea ce duce inevitabil la ideea de literaturizare. Maurice Blanchot releva următorul aspect: „A scrie înseamnă a intra în afirmarea singurătății unde amenință fascinația. Înseamnă a te încredința riscului absenței în timp, unde domnește eternul reînceput”¹¹.

Mircea Mihăieș consideră că: „jurnalul intim ca specie literară e mai mult decât un simplu exercițiu de poetică. Artă a portretului și depozit al senzațiilor, jurnalul intim invocă un timp și evocă un spațiu”¹².

Eugen Ionescu îl analizează prin prisma relației cu celelalte genuri literare: „Jurnalul (jurnalul intim sau reportajul) nu este numai preferabil romanului, tragediei, poemei și celorlalte genuri literare, pentru că e mai complet (în sensul că nu e voie să alegi) și mai adevărat (în sensul că nu elimină realitățile care lumineză, de fapt, sensurile), dar jurnalul este genul original literar, genul tip, iar romanul, tragedia, poema sunt pervertiri ale jurnalului pur. Jurnalul este adevăratul gen literar”¹³. Păstrând aceeași linie a comparației între jurnal și roman, Mircea Eliade nota: „Un jurnal intim are, pentru mine, o mai universală valoare omenească decât un roman cu mase, cu zeci de mii de oameni. Faptele celui dintâi, fiind cu desăvârșire autentice și atât de personal exprimate încât depășesc personalitatea experimentatorului și se alătură celorlalte fapte decisive ale existenței-reprezintă o substanță peste care nu se poate trece”¹⁴.

Jurnalul este, fără îndoială, o specie de graniță. El se înfățișează, ca orice operă literară, sub o formă de comunicare atipică, în care emițătorul și receptorul nu sunt coprezenți, dar cititorul are acces la conținutul enunțării. Intenția autorului nu este aceea de a prezenta realitatea „telle-quelle”. Este un text non-ficțional, cu caracter real, cu expresivitate nulă sau involuntară. Din această perspectivă, nu e deloc întâmplător că, între speciile genului epic, evoluția cea mai spectaculoasă în postmodernitatea literaturii o are jurnalul.

⁸ *Ibidem.* -p.35-41.

⁹ Georges Poulet, *Entre Moi et Moi. Essais critiques sur la conscience de soi*, traducere din limba franceză și prefață de Magda Jeanrenaud, Iași, Ed. Polirom, 2001, p. 26.

¹⁰ *Pactul cu diavolul sau La vache qui rit*, interviu cu Philippe Lejeune, realizat de Simona Sora, în „Dilema veche”, an. I, nr. 8, 5-11 martie 2004, p. 11.

¹¹ Maurice Blanchot, *Spatiul literar*, traducere și prefață de Irina Mavrodin, București, Ed. Univers, 1980, p.28.

¹² Mircea Mihăieș, *Cărțile crude. Jurnalul intim și sinuciderea*, Iași, Ed. Polirom, 2005, p. 11.

¹³ Eugen Ionescu, *Nu, Vremea*, 1934, p. 279.

¹⁴ Mircea Eliade, „Oceanografie”, în *Drumul spre centru*, București, Ed. Univers, 1991, p. 236.

Roland Barthes în *Délibération*¹⁵ găsea patru puncte de sprijin ce dau jurnalului valoare de literatură: motivul poetic (textul jurnalului are o scriitură cu stil), motivul istoric (capacitatea de a reda imaginea unei epoci), motivul utopic (citorii doresc să cunoască intimitatea autorului) și motivul amoros (imboldul de a face fraze „juste”, ocupație ce seamănă cu o pasiune). Mai mult decât atât, Eugen Ionescu consideră jurnalul un gen literar absolut: „Jurnalul nu este numai preferabil romanului, tragediei, poemei și celorlalte genuri literare, pentru că e mai complet (în sensul că nu e voie să alegi) și mai adevărat (în sensul că nu elimină realitățile, care luminează, de fapt, sensurile) dar jurnalul este genul original literar, genul - tip, iar romanul, tragedia, poema, sunt pervertiri ale jurnalului pur. Jurnalul este adevăratul gen literar”¹⁶. Desigur că în jurnal, ficțiunea atinge pragul minim. Obiceiul de a înregistra și de a scăpa, poate și de o rutină zilnică, are o dublă semnificație: de a consemna faptele pentru a le reda posterității, sau pentru a reîmprospăta o memorie obosită, de a analiza, de a diseca cotidianul pentru a-l transforma în simbol. Dincolo de fapta consemnată cu migală de diarist stă, așadar, o semnificație, care transformă concretul în abstract și tocmai aici jurnalul se apropie de literatură. Imaginația este cea care țese în jurnal pânza interpretării oricărui gest, a oricărui eveniment consemnat. Orice cuvânt, orice frază emisă devine pretext de fabulație. Jurnalul organizează, prin limbaj, realul dispersat, este însăși descoperirea acestui limbaj care „face lumea”¹⁷.

Apropierea jurnalului de literatură constă și în latura sa filozofică, pentru că faptele nu sunt doar consemnate, ci și interpretate. Tocmai de aici se naște fabulația, pentru că interpretarea sau găsirea de semnificații antrenează întreg spiritul creativ al omului. Există și un anumit tip de jurnal care se contopește cu literatura, pentru că imaginează o existență. Este cazul jurnalului Iuliei Hașdeu, în care autoarea își imaginează că a devenit Camille Armand și „transcrie” întâmplări petrecute între 1889 și 1979, deși, în realitate, Iulia Hașdeu a decedat în 1888. Sunt mărturiile ale forței ficțiunii și a puterii de a construi o lume ce puslează ca și când ar fi vie. Dacă însă, luăm în calcul cuvintele lui Liiceanu, care mărturisește că, scriind paginile de jurnal, a fost foarte departe de literatură, ceața coboară din nou asupra definirii acestei specii.

Jurnalul, oricât de cerebral ar fi, este, în fond, instrumentul de măsură al introvertiților. Tot ceea ce n-a putut fi spus cu voce tare, tot ceea ce trebuia ascuns, izbucnește pe hârtie ca o cascadă nestăvilită. Scrisul este o admirabilă modalitate de a plăsmui. Centrarea asupra Ego-ului este totală. Omul care rupe legăturile cu ceilalți, răbufnește în pagina de jurnal. Echilibrul interior este pus la încercare zi de zi și de aceea jurnalul servește, uneori, autocăutării, ragășirii echilibrului pierdut și el este redat cifrat, într-o manieră stenografică, cum e cazul lui Pepys, sau în duble variante, în cazul lui Tolstoi - o variantă pentru public și familie și altă variantă intimă. „Niciodată n-am fost exact omul jurnalului pe care îl scriu” va spune Julien Green, denunțând astfel convenția literară a textului „personal”, cum îi spune Philippe Lejeune în *Le pacte autobiographique*. Cel ce scrie jurnal se confesează sau încearcă să-și explice existența. Cel care citește și studiază această specie, alcătuiește tabloul unei existențe ce nu poate fi desprătită deloc de spiritul epocii în care a fost scris. Când închizi un jurnal, nu rămâi cu firul unei acțiuni în derulare, cel mult crâmpie de întâmplări, nume și gânduri. Peste toate domină gustul senzației de viu și ești conștient că ai avut posibilitatea să trăiești încă o viață, chiar dacă aceasta nu ne aparține.

Psihologi, specialiști în neurologie și alți cercetători, au scos la lumină beneficiile pentru sănătate ale scrierii expresive. Acțiunea meditativă a scrisului de mână s-a dovedit benefică. Scrisul de mână este metodic, dar unic prin creativitate și conectat la actualitatea creației. Cercetătorii au dovedit că simplul gest de a lua un creion și o hârtie pentru a-ți scrie ideile îți îmbogățește capacitatea de a gândi, de a procesa informații și de a rezolva probleme. „Atunci când scrii ceva de mână, și se îmbunătățește capacitatea de a-ți aminti ce ai scris”¹⁸.

¹⁵ Roland Barthes, *Nouvelles littéraires*, nr. 82, 1979.

¹⁶ Eugen Ionescu, „Nu”, în „Vreamea”, 1934, p.279.

¹⁷ Ion Holban, *Literatura română subiectivă de la origini până la 1990*, Iași, 2009, Ed. TIPO Moldova, p.11.

¹⁸ Nina Munteanu, *Scriitorul de jurnal. Descoperirea vocii interioare*, Ed. Paralela 45, 2012, p.18.

Doctorul Daniel Chandler (1987- 1992) consideră că atunci când scrii de mână, este mult mai probabil să descoperi ce vrei să spui. Scrisul la computer este curat, redactând, dar și ștergând cuvinte în același timp (o dată cu gândurile). În cazul scrisului de mână, totul rămâne, inclusiv cuvintele tăiate cu o linie. Scrisul de mână, și produs, și proces este important în relație cu simțurile eului¹⁹.

„Roman indirect”, „document de însoțire”, „reportaj al interiorității”, din care se deduce „un personaj și dublul său, un fel de a fi în lume și un fel de a privi lumea din afară-*le dedans/ le dehors*”- „cronică a vieții interioare”, jurnalul intim adesea „devansează sau surclasează” opera de ficțiune „urmaș bastard ce detronează regele legitim”²⁰ sau chiar îl înlocuiește în absență.

Unii autori de jurnale consideră că jurnalul pe care îl țin e un prieten aparte și îi dau chiar un nume. Celebra Anna Frank, fetița evreică ce a supraviețuit ani de zile în ascunzătoarea unei case din Amsterdam, își botezase jurnalul „Kitty”. Jurnalele au un efect psihologic foarte puternic și îi dau autorului senzația unui public, a unui spațiu personal, protector, sau a unui ascultător, chiar dacă în cele mai multe cazuri cel care îl scrie este și singurul cititor al acestuia. Nu întâmplător, Europa are mari „intimiști”, la Vest și la Est, de la Samuel Pepys, până la Stendhal, Amiel, Tolstoi, Gide, Virginia Woolf, Kafka, Musil, Pavese, Julien Green, Eliade sau Gombrowicz, toți slujind o întreagă literatură subiectivă și făcând din jurnalul intim supremul rege.

Trăim vremuri în care totul este pus pe tapet, iar intimitatea originară a fost de mult pierdută. E un secol al imaginii ce înlocuiește logosul. Spre deosebire de perioada interbelică, jurnalul intim cunoaște în perioada postmodernă metamorfoze uimitoare, aliniindu-se unui nou tip de receptor: Narcis cibernetic, internaut. Diaristul este dublat de un redactor, un lector, un alt partener. Remarcăm faptul că jurnalul intim a pierdut, astfel, una din trăsăturile esențiale ale profesiunii diaristice: intimitatea. Jurnalul nu mai este „intim”. El apare afișat pe blogul diaristului, devenind public. Studiile arată că literatura intimă se vinde în prezent cel mai bine și, chiar dacă se abate de la poetica genului, jurnalul electronic este o realitate de care trebuie să ținem seama. Intimitatea e înlocuită de ceea ce numim socializare, iar blogul devine un jurnal al actualității imediate. Philippe Lejeune vorbește într-un studiu publicat în anul 2000: *Cher écran. Journal personnel. Ordinateur. Internet*, de trecerea de la „Cher journal” la „Cher écran”.

Prin urmare, indiferent că este intim sau extim, scris pe hârtie sau pe suport electronic, jurnalul continuă să suscite interesul criticilor și al istoricilor literari, prin raportul dintre instanțele textului: autor / narator / personaj, dar și datorită faptului că proteismul genului diaristic e greu de prins într-un algoritm.

BIBLIOGRAPHY

1. Boldan, Emil, *Dicționar de terminologie literară*, București, Ed. Științifică, 1970.
2. Blanchot, Maurice, *Spatiul literar*, traducere și prefață de Irina Mavrodin, București, Ed. Univers, 1980.
3. Chandler, Daniel, *Fenomenologia scrisului de mână*, traducere Irina Mavrodin București, Editura Curtea Veche, 2006.
4. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012.
5. Eliade, Mircea, *Oceanografie*, în *Drumul spre centru*, București, Ed. Univers, 1991.
6. Holban, Ion, *Literatura română subiectivă de la origini până la 1990*, Iași, Ed. TIPO Moldova, 2009.
7. Mihăieș, Mircea, *Cărțile crude. Jurnalul intim și sinuciderea*, Iași, Ed. Polirom, 2005.

¹⁹ Daniel Chandler, *Fenomenologia scrisului de mână*, București, Editura Curtea Veche, 2006, traducere Irina Mavrodin, p. 118.

²⁰ *Ibidem*, p. 93.

8. Munteanu, Nina, *Scriitorul de jurnal. Descoperirea vocii interioare*, Ed. PARALELA 45, 2012.
9. Poulet, Georges, *Entre Moi et Moi. Essais critiques sur la conscience de soi*, traducere din limba franceză și prefață de Magda Jeanrenaud, Iași, Ed. Polirom, 2001.
10. Săndulescu, Alexandru, *Dicționar de termeni literari*, București, Ed. Academiei, 1976
11. Simion, Eugen , *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I - *Există o poetică a jurnalului?*, Ediția a II-a, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2005.
12. Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, vol. II, București, Ed.Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2008.